

Prečo Rimania odmietali kresťanskú statočnosť?

Juraj Šúst

Abstract:

Present essay aims to answer one question: why did Romans reject forbearance of early Christian communities? First part of answer is that they understood Christianity as irrational eastern religious superstition. The second part is however more important: it says that so called superstition eroded social and political unity.

Keywords: Romans, Christian communities, Cicero

Schopnosť statočne znášať utrpenie sa cenila vždy. Vieme si predstaviť hrdinu, ktorý by nebol zároveň statočný? Odysseus, Abrahám, Kato mladší... Či slávneho vojvodu, ktorý by zároveň nepohrdal bolesťou? A predsa, existuje hranica, za ktorou sa z hrdinu stáva šialenec, ktorý sa dobrovoľne ženie do záhuby? Hrdinu oslavujeme a napodobňujeme, pred šialencom vystríhame. Prvým kresťanom Rimania nemohli uprieť pripravenosť trpieť za svoju vieru. No v ich očiach schopnosť položiť život za vieru nebola vnímaná ako hrdinstvo, lež ako šialenstvo. Prečo?

Cieľom tejto krátkej eseje je pokúsiť sa odpovedať na túto otázku. Najskôr ukážeme pozitívne hodnotenie statočnosti u rímskeho filozofa a rečníka Ciceróna. Potom sa pozrieme na jeho zdôvodnenie statočnosti: teda zodpovieme otázku, čo vlastne motivuje ľudí k statočnosti. V druhej časti poukážeme na základe svedectva vzdelaného rímskeho kresťana Tertuliána na to, že Rimania kresťanskú statočnosť odmietali. V tretej časti uvedieme dôvody tohto odmietania: jednak tie, ktoré sa týkajú používania rozumu a tiež tie, ktoré sa týkajú spoločenského života.

Téza predkladanej eseje je, že Rimania netolerovali kresťanskú *tolerantiu* najmä preto, že považovali kresťanskú vieru za zaslepenie rozumu, za nebezpečný vírus, ktorý sa šíril v spoločnosti a narušoval spoločenskú jednotu a politickú autoritu.

1.

Pre ľudí latinskej antiky slovo *tolerantia* neoznačovalo zdržanlivosť v správaní voči tým, s ktorými nesúhlasím, ako dnešné slovo tolerancia, ale znášanlivosť v ťažkostiach. Trpezlivé

znášanie utrpenia, bolesti (tolerantia, patientia) bolo pokladané – ako aj dnes – za niečo pozitívne. Cicero v *Tuskulských hovoroch* na viacerých miestach oceňuje trpezlivé znášanie bolesti a utrpenia. Statočnosť v utrpení pokladá za prejav múdrosti: „Ak budú mudrca páliť alebo mučiť – iste čakáš, že povie: „Bude bolesť trpezlivo znášať a nepoddá sa jej“ (patietur, perferet, non succumbet)¹. Aj druhý príklad sa viaže s múdrosťou. Cicero spomína príbeh rímskeho veliteľa Pompeia, ktorý sa na svojej ceste zastavil na návšteve u známeho stoického filozofa Poseidonia. Keď Pompeius zistil, že filozof je ťažko chorý, chcel návštevu obmedziť iba na zdvorilostný pozdrav. Avšak Poseidonios, hoci vo veľkých bolestiach, predsa začal rozprávať o filozofii. Pompeiovi povedal, že sa nenechá chorobou ovládnuť natoľko, aby nedokázal viesť filozofický rozhovor: “Čo ako si bolesť nepríjemná, mňa nezlomíš a nikdy nepriznám, že si zlom.”²

Rímski autori inšpirovaní stoicizmom, Seneca ale najmä Cicero, pokladali znášanie utrpenia za prejav múdrosti. Vášne, či už pozitívne ako rozkoš, alebo negatívne ako bolesť, predstavujú nižšiu časť duše, ktorú by mal človek kontrolovať rozumom, podobne ako pán otroka, veliteľ vojaka, alebo ako otec syna.³ Múdry človek je ten, kto ovládne svoje vášne, takže mu neprekážajú robiť, čo chce.⁴ Motívom pre statočné znášanie utrpenia bolo získať si česť a „vznešenú smrť a slávu“ (nobilitas mortis et gloria).⁵ Tento cieľ bol spojený s vysokým ocenením odvahy u toho, kto dokázal, že sa nebojí bolesti a smrti.⁶ „Ak múdry hrdinsky znáša bolesť, dostatočne si plní svoju povinnosť... Lebo bolesť je iste nepríjemná, trpká, proti prírode a znášať ju a premáhať je ťažké (patiendum tolerandumque difficilis).“⁷ S hrdinkosťou sa spájajú cnosti ako „veľkodušnosť, dôstojnosť, trpezlivosť (patientia) a povznesenosť nad ľudské slabosti. Či potom, keď budeš zničený ležať na zemi a žalostne kvíliť, začuješ, že niekto povie: „Aký to bol hrdina?“ V takom stave ťa veru nikto ani mužom nenazve! Alebo sa teda musíme zriecť hrdinkosti, alebo musíme pochovať bolesť.“⁸ „Nepopieram, že bolesť bolí – veď načo by sme sa potom dožadovali hrdinstva? – ale tvrdím, že sa dá potlačiť trpezlivosťou, pravda, ak vôbec je nejaká trpezlivosť a ak trpezlivosť nie je,

¹ Cicero, M.T. (1982): *Tuskulské hovory*, 2, 7. In: Cicero, M.T.: *Tuskulské rozhovory, O priateľstve a iné*. Bratislava: Tatran, 1982. *Tusculan Disputationes*, 2. 17. The latin library at ad Fontes Academy. Ďalej ako TH (slovenský preklad) a TD (latinský originál). Číslovanie slovenskej a latinskej verzie sa odlišuje, preto udávame odkazy na obe verzie.

² TH 2, 25. TD 2, 61.

³ „Aby táto časť duše ovládala tú, ktorá má poslúchať, o to sa má usilovať správny muž. „Ako“? spýtaš sa? ...ako pán otroka, alebo ako veliteľ vojaka, alebo ako otec syna.“ TH 2, 21. TD 2, 47-48.

⁴ TH 2, 22.

⁵ TH 2, 24. TD 2, 59.

⁶ Seneca, Lucius Annaeus (1996): *Úvahy o pokoji Duše*. Bratislava: Pezolt, s. 94.

⁷ TH 2, 7. TD 2, 18.

⁸ TH 2, 13. TD 2, 32.

prečo tak vyzdvihujeme filozofiu a prečo sa k nej tak hrdo hlásime? Ak nie si obrnený proti bolesti, nastav jej hrdlo; ak však máš Vulkánovu výzbroj, to je udatnosť, bolesti vzdoruj! Lebo ak to nespravíš, táto strážkyňa dôstojnosti ťa načisto opustí.⁹ „Všeobecne sa teda uznáva, a to medzi vzdelanými i nevzdelanými, že ľudia udatného a silného ducha, trpezliví, ktorí vedia ovládnuť ľudské slabosti, znášajú bolesť trpezlivo. A nenašiel sa nikto, kto by človeka, ktorý sa takto chová v bolesti, neuznal za hodného chvály. Ak sa teda požaduje od udatných znášať bolesť (toleranter dolorem) a dostáva sa im chvály, keď ju znášajú, či nie je hanba báť sa, že bolesť príde, a neznášať ju, keď sa dostaví? Iste si uvedomuješ, že hoci sa všetky dobré duševné stavy nazývajú *virtutes* – cnosti, nevystihuje toto slovo všetky cnosti, ale že všetky dostali meno podľa tej, ktorá jedine vynikala nad ostatné. *Virtus* – cnosť muža dostala totiž svoje meno od vir – muž. Vlastnosťou muža však je predovšetkým mužnosť, ktorá má dva podstatné znaky: pohrdáť bolesťou a pohrdáť smrťou.¹⁰ „Všetky útrapy, ktoré človek podstúpi pre česť a slávu, stávajú sa tiež znesiteľnými.“¹¹

2.

Ak by sme sa zamerali iba na význam slova „tolerantia“, prví kresťania sa v jeho chápaní v ničom nelíšili od svojich predchodcov či nekresťanov a slovo *tolerantia* používali naďalej v „stoickom“ význame. Hodnotenie kresťanskej statočnosti, trpezlivosti a znášanlivosti (*tolerantia*) sa však zmenilo. Kým sa vo vnútri kresťanskej komunity statočné znášanie utrpenia cenilo naďalej pozitívne – postačí si pripomenúť Tertuliánove slová, - zo strany rímskej spoločnosti bola kresťanská *tolerantia a patientia* vnímaná krajne negatívne. Tertulián sa sťažuje:

„Trpieť za vlast'... (?), ríšu, priateľstvo nepovažujú za nezmyselné pohrdanie smrťou a všemožnú krutosť za beznádejné šialenstvo. To je dovolené. Iba trpieť pre Boha nie je dovolené. A predsa všetkým takým odlievate sochy, maľujete obrazy a obdarujete ich titulmi, ktoré majú trvať večne. Môžete postaviť mŕtvym taký pomník ako je zmŕtvychvstanie? Kto očakáva toto zmŕtvychvstanie a trpí pritom pre Boha, je pre vás šialencom.“¹²

⁹ TH 2, 14. TD 2, 33.

¹⁰ TH 2, 18. TD 2, 42 – 43.

¹¹ TH 2, 26. TD 2, 62.

¹² Tertullianus: *Apologeticum*, L. O gloriam licitam, quia humanam, cui nec praesumptio perdita nec persuasio desperata reputatur in contemptu mortis et atrocitatis omnimodae, cui tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permissum est, quantum pro deo non licet! [11] Et tamen illis omnibus et statuas defunditis et imagines inscribitis et titulos inciditis in aeternitatem. Quantum de monumentis potestis scilicet, praestatis et ipsi quodammodo mortuis resurrectionem. Hanc qui veram a deo sperat, si pro deo patiat, insanus est!

Kresťanov označovali za „zufalé a bezohľadné pokolenie“. Pokiaľ Rimania bezohľadnosť voči smrti s cieľom dosiahnuť posmrtnú slávu pokladali za chvályhodnú cnosť, u kresťanov bola statočnosť v utrpení šialenstvom.¹³

3.

Negatívne vnímanie kresťanskej znášateľnosti (tolerantia, patientia) vychádzalo z chápania kresťanov ako tých, čo upadli do osídel jednej z východných povier.¹⁴ Poveru vzdelaní Rimania pokladali za niečo nerozumné, a preto kresťanskú znášateľnosť utrpenia nevnímali ako statočnosť, ale ako šialenú zaľatosť. V súkromnom živote boli kresťania pokladní za úbožiacov, ktorých ovládali absurdné predstavy; akoby boli zachvátení určitým druhom schizofrénie: na mentálnej úrovni neustále zaneprázdnení (vykonávaním nepretržitej služby v Kristovej armáde), v skutočnom svete neužitoční a pasívni. Vo verejnom živote boli východné kulty, a najmä kresťania, obviňovaní z buričstva a z rozkladania spoločenského poriadku, pretože sa vo veci náboženstva odmietli podriaďovať štátu.

Ak sa v prvých storočiach po Kristovi vzdelaní Rimania zmienia o kresťanstve, vždy je to v súvislosti s poverou. *Tacitus* spomína kresťanstvo v správe, ktorá sa týkala údajného podpálenia Ríma kresťanmi a považuje ho za „smrteľnú poveru“ (*exitibilis superstitio*) nenávidenú ľudstvom (*odio humani generis*), a preto si vyznavači tejto povery zaslúžia exemplárny trest.¹⁵ *Suetonius* označuje kresťanstvo za novú a čarodejnícku poveru (*superstitionis novae at maleficae*). Poznamenáva, že jeho členovia končia s trestom smrti.¹⁶ A podobne *Plinius* píše cisárovi Trajánovi o „zlej a tvrdohlavej povere“ (*superstitionem pravam et immodicam*), za ktorú považuje kresťanstvo a pýta si od neho radu, akým spôsobom treba proti kresťanom zakročiť.¹⁷

Všimnime si, že títo dvaja rímski historici a guvernér provincie v Lýdii jednomyselne považujú kresťanstvo za poveru a spomínajú ho vždy v súvislosti s perzekúciami. Jednak sa stotožnenie kresťanstva s poverou považuje za dostatočný dôvod na perzekúcie, jednak sa statočnosť počas perzekúcie vysvetľuje práve poverčivosťou. V čom najmä spočívala presvedčivosť dôvodov na perzekúciu povier? Iste mala dočinenia s určitou mentálnou a charakterovou zaľatosťou, s ktorou si nedali rady nielen zažitá zvyklosť a mravy, či apely

¹³ Tamtiež: L,4 „Propterea enim desperati et perditii existimamus. Sed haec desperatio atque perditio penes vos in causa gloriae et famae vexillum virtutis extollunt“ .

¹⁴ Pozri napr. ORIGEN: *Contra Celsus*, kn. 9. Celsus prirovnáva kresťanov k východným kultom ako boli vyznavači Mithru či Sabbadiáni, ktoré zapríčiňujú v ľuďoch to, že sa vzdávajú rozumu v prospech slepej viery.

¹⁵ Newman J. H. (1878): *Essey on the Development of Christian Doctrine*. Pickering, s. 209.

¹⁶ Newman, s. 209.

¹⁷ Plinius Traiano Imperatori Lib. X, 96: C. Nihil aliud inveni quam superstitionem pravam et immodicam. „Našiel som len zvrátenú a bezbrehú poveru“.

na zdravý rozum, ale ani násilie a najvyššie hrozby. Dôležitejšie než onálepkovanie kresťanov za podivínov však bolo to, že ich zanovitosť mala negatívne spoločenské dôsledky, keď rozrušovala spoločenskú jednotu a viedla k spoločenskému napätiu a podkopávaniu politickej autority.¹⁸

Rozrušovanie spoločenskej jednoty začínalo už v súkromnom živote, ktorý sa začal vymykať všeobecne akceptovanej normálnosti. Obvinenie z povery totiž znamenalo prakticky to isté čo dnes: zaslepenie rozumu. Kresťania boli chápaní v jednom balíku s východnými mystériami, ktoré radostný a až nadnesený pocit zo života nahradili strachom a úzkosťou zo všemohúceho vládca, z pravej reality, ktorá, hoci je ľudskému oku skrytá, preniká každým záhybom bežnej skutočnosti a kladie jej podmienky. Plutarchos vysvetľuje poveru týmito slovami:

„Nebojí sa mora ten, kto sa neplaví, ani vojny, kto neslúži, ani zlodějov, kto zostáva doma, ani podlízateľov, kto je chudobný...ani zemetrasenia, ak žije v Gálii. Ale kto sa bojí bohov, bojí sa všetkého, zeme, morí, vzduchu, oblohy, tmy, svetla, zvukov, ticha, spánku...Povera vyvolá strašné príznaky, obludné fantómy, rozličné bolesti a víri úbohú dušou a prenasleduje ju.“¹⁹

Navyše vzťah človeka, ktorého zachvátila povera k všeprenikajúcej sile, nebol len intímny vzťahom otroka k vždy a všade prítomnému pánovi, ktorý ho zväzoval a robil pasívnym, ale mal zároveň aj spoločenský aspekt, keď bol spojený s existenciou tajných spoločenských spoločenstiev. Prostredníctvom predpísaných rituálov a iniciácií, ktoré sa praktikovali na uzavretých zhromaždeniach, veriaci získavali prístup k neviditeľnej skutočnosti, ktorá sa stala pravým cieľom ich života. Iste aj tajný a zároveň tajomný charakter týchto náboženských stretnutí prispel k tomu, že Rimania si začali ich zhromaždenia spájať s hroznými činmi, ako sú rituálne vraždy detí a pod.²⁰

Navyše nové východné kultúry sa v rozpore s rímskou náboženskou tradíciou neobmedzovali národnostne a ani regionálne, ale mali proselytický charakter, keď často pomerne násilným spôsobom otravovali ľudí so svojou náboženskou ponukou. Takýmto konaním si od zbožných Rimanov vyslúžili akurát tak odpor²¹; na druhej strane, však boli v náboženskom presvedčovaní pomerne úspešní, pretože sa v relatívne krátkom čase rozšírili po celom rímskom svete do všetkých spoločenských vrstiev, nevynechávajúc bokom ani

¹⁸ Newman, s. 235.

¹⁹ „He does not fear the sea who does not sail, nor war who does not serve, nor robbers who keeps at home, nor sycophant who is poor...nor earthquake if he lives in Gaul...but he who fears the gods fears everything, earth, seas, air, sky, darkness, light, noises, silence, sleep...Superstition...raises horrible spectres, and monstrous phantoms, and various pains, and whirls the miserable soul about, and persecutes it.“ NEWMAN, s. 226.

²⁰ Newman, s. 224., Tertullianus: Apologeticum, 7, 8.

²¹ Newman, s. 240.

niektorých cisárov.²² Tento široký prienik cudzorodých neštandardných náboženstiev teda pôsobil ako hrozba pre tradičné božstvá, ktoré začali strácať svojich veriacich. Tí, čo podľahli poverčivým kultom, neboli preto chápaní iba ako tragickí úbožiaci, ale zároveň aj ako nebezpeční šíritelia vírusu, ktorý ničil tradičné náboženstvo.²³

Tí, čo sa postavili proti tradičnému náboženstvu, postavili sa tým pádom aj proti spoločnosti a štátu. Tradičné náboženstvo, na rozdiel od východných kultov, nebolo súkromným vzťahom iba niekoľkých, ale týkalo sa celej spoločnosti a bolo pevne zviazané so štátom. V antike malo náboženstvo tradične regionálny a politický charakter – to ono najmä zväzovalo ľudí do jedného politicko-náboženského spoločenstva, ohraničeného štátnymi hranicami. Bolo hlavnou silou, ktorá prenikala spoločenskými inštitúciami, legitimizovala ich a podopierala, čím napomáhalo vytvárať vlastnú politicko-náboženskú identitu, ktorou sa jednotlivé spoločenstvá navzájom od seba odlišovali. Každý štát mal teda svojich bohov, ktorí nad ním nad rôznymi oblasťami spoločenského života držali ochrannú ruku. Šírenie náboženstva bolo preto niečo zvláštne a nezmyselné, pretože to znamenalo podkopávanie základov vlastnej spoločnosti a otváranie brán nepriateľom.

Z verejnej funkcie náboženstva ďalej vyplývalo, že štát organizoval a kontroloval formy náboženského uctievania. Súkromné uctievanie východných kultov v tajných spoločnostiach preto narušovalo spoločenský poriadok, keďže rušilo dôveru medzi občanmi a tiež medzi občanmi a štátom. Súkromné uctievanie bolo preto protizákonné. „Nech nikto nemá Bohov sám, ani neuctieva súkromne nových ani susedných bohov, pokiaľ nie sú pridaní verejnou autoritou.“²⁴ V tomto bode východné kulty a v rámci nich najmä kresťania systematicky porušovali štátne zákony a prejavovali občiansku neposlušnosť, keď vo veci náboženstva odmietali rešpektovať autoritu štátu.²⁵ Preto boli kresťania prijímaní s podozrením a nedôverou a s väčšími či menšími prestávkami boli zo strany štátnej moci často veľmi kruto perzekuovaní.²⁶

Rimania kresťanskou statočnosťou nielen pohrdali, pretože ju pokladali za výsledok poverčivosti, ale sa jej navyše aj báli, pretože narušovala spoločenskú jednotu a politickú autoritu. Tertulian i ďalší kresťanskí spisovatelia vo svojich apológiách obhajujú filozofickú

²² napr. Otho (32 po Kr. – 69 po Kr.), Vespasián (69 po Kr. – 79 po Kr.), Hadrian (117 po Kr. – 138 po Kr.), Heliogabalus (218 po Kr. – 222 po Kr.), Alexander Severus (225 po Kr. – 235 po Kr.), NEWMAN, s. 216., s. 217.

²³ Plinius Traiano Imperatori Lib. X, 96, NEWMAN, s. 210, 240.

²⁴ Cicero: De Legibus II, 8. In: NEWMAN: 234.

²⁵ Origenes píše, že kresťania nerešpektujú rímske zákony vo veci náboženstva, pretože sú „skýtske“, príliš kruté a nespravodlivé. Tak ako tí, ktorí chcú oslobodiť štát od tyrana, formujú malé spoločnosti, podobne robia aj kresťania, ktorým ide o pravdu. Pravda je nad zákonmi. ORIGEN, b.1.

²⁶ Lactantius: *Divinae institutiones* b. 5, ch. 11.

aj teologickú stránku kresťanstva, odmietajú obvinenie z poverčivosti, či apelujú na kresťanský cnostný život, avšak nevšímajú si, alebo si nechcú všímať skutočnosť, že pre kresťanov už nie je najvyšším zákonom zákon štátu, ale zákon Boží. Kresťanská statočnosť potom vedie kresťanov radšej prijať smrť, než zradiť vieru podriadením sa tým rímskym zákonom, ktoré sú s kresťanskou vierou v konflikte. Ak má však kresťanská viera v rímskych očiach status povery, potom kresťanská statočnosť nemôže byť Rimanmi chápaná ako cnosť, pretože tá má - na rozdiel od povery - rozumový charakter.

Bibliografia:

Cicero, M.T. (1982): *Tuskulské rozhovory, O priateľstve a iné*. Bratislava: Tatran.

Cicero, M.T.: *Tusculan Disputationes*, The latin library at ad Fontes Academy.

<http://www.thelatinlibrary.com/>

Newman J. H. (1878): *Essey on the Development of Christian Doctrine*. Pickering.

Lactantius: *Divinae institutiones*. <http://www.ccel.org/>

Origen: *Contra Celsus*. <http://www.ccel.org/>

Plinius Traiano Imperatori Lib. X, 96: C.

Seneca, Lucius Annaeus: *Úvahy o pokoji Duše*. Bratislava: Pezolt, 1996.

Tertullianus: *Apologeticum*. <http://www.tertullian.org/>